

Wojciech Osial

Wspólnoty słuchania Słowa Bożego we Włoszech - propozycja katechezy biblijnej w parafii

Studia Katechetyczne 8, 305-320

2012

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WSPÓLNOTY SŁUCHANIA SŁOWA BOŻEGO WE WŁOSZECH – PROPOZYCJA KATECHEZY BIBLIJNEJ W PARAFII¹

Benedykt XVI w adhortacji o Słowie Bożym w życiu i misji Kościoła *Verbum Domini* wyraża pragnienie, aby nastąpiła „nowa epoka większego umiłowania Pisma Świętego przez wszystkich członków ludu Bożego, tak aby dzięki ich modlitewnej i wytrwałej lekturze pogłębiała się więź z osobą Jezusa”². Ojciec Święty apeluje o „biblijną animację całego duszpasterstwa”, która ma polegać nie na zorganizowaniu jakiś paru biblijnych spotkań w parafii czy w diecezji, ale chodzi o zweryfikowanie, czy działalność we wspólnotach kościołów lokalnych ma rzeczywiście na celu osobiste spotkanie człowieka ze Słowem Bożym³. Jedną z możliwości prowadzenia człowieka do spotkania ze Słowem Bożym stwarza katecheza. Według słów *Dyrektorium ogólnego o katechizacji* z 1997 roku katecheza powinna być „przepełniona i przeniknięta myślą, duchem i podstawami biblijnymi i ewangelicznymi przez stały kontakt z samymi tekstami”⁴.

Wspólnoty słuchania Słowa Bożego to ciekawa i godna naśladowania propozycja katechez biblijnej we włoskich parafiach. Ich działanie stanowi konkretny przykład postulowanej „biblijnej animacji duszpasterstwa”, gdzie kościoły lokalne próbują docierać ze Słowem Bożym do współczesnego człowieka. Istnienie tych wspólnot wpisuje się w synodalny i papieski apel, aby duszpasterstwo sprzyjało „powstawaniu licznych małych wspólnot, «składających się z rodzin, zakorzenionych w parafiach albo związanych z różnymi ruchami kościelnymi

¹ Nazwa „Wspólnoty słuchania Słowa Bożego” to tłumaczenie włoskiego wyrażenia „Centri di ascolto della Parola di Dio”. Pewien kłopot sprawia przetłumaczenie na język polski włoskiego terminu „Centro”, które w kontekście czynności słuchania Słowa Bożego nie ma precyzyjnego polskiego odpowiednika. Dosłowne tłumaczenie terminu jako „centrum” czy „ośrodek” nie brzmi poprawnie, należy raczej tłumaczyć jako „wspólnota”, „krag” czy „grupa”. Wydaje się, że w tym katechetycznym kontekście domowej lektury Pisma Świętego najlepszym tłumaczeniem będzie termin „wspólnota”. Adhortacja *Verbum Domini* używa takiego terminu, kiedy mówi o potrzebie tworzenia w parafiach licznych małych *wspólnot* składających się z rodzin. Zob. VD, nr 73.

² VD, nr 72.

³ Zob. VD, nr 73.

⁴ DOK, nr 127.

i nowymi wspólnotami»⁵. Wspólnoty słuchania Słowa Bożego w swojej naturze są bardzo podobne do Szkół Słowa Bożego powstałych w diecezji Mediolanu w latach osiemdziesiątych z inicjatywy kardynała C. M. Martiniego⁶, niemniej jednak nie można ich całkowicie z tymi szkołami utożsamiać, gdyż różnią się pewnymi cechami. Wspólnoty słuchania Słowa Bożego funkcjonują w wielu diecezjach Kościoła we Włoszech. Szczególnie są to diecezje w północnej Italii takie, jak: Brescia, Mediolan, Padwa, Trydent Turyn, Udine, Wenecja, Weronia, Vicenza. Pierwsze takie wspólnoty zaczęły powstawać w latach osiemdziesiątych i rozwijają się po dzień dzisiejszy. Powstanie wspólnot słuchania Słowa Bożego to owoc dostrzegania ewangelizacyjnych wyzwań ostatnich dziesięcioleci. Należy dopowiedzieć, że na powstanie tych wspólnot miało również zaangażowanie kapłanów ze Stowarzyszenia „Fidei donum”, którzy wróciwszy z misji w Ameryce Łacińskiej przenieśli na ojczystą ziemię doświadczenia własnej pracy z tamtejszymi grupami słuchania Słowa Bożego.

Celem niniejszej refleksji jest ukazanie natury i funkcjonowania Wspólnot słuchania Słowa Bożego jako przykładu głoszenia Słowa Bożego na drodze katechezy biblijnej. Zostaną ukazane najważniejsze elementy i wymiary tej formy katechezy. W ich przedstawieniu opieram się na materiałach dotyczących Wspólnot słuchania Słowa Bożego w diecezji Brescia, Turyn, Udine i Vicenza⁷. W poszukiwaniu dróg odnowy duszpasterstwa o charakterze ewangelizacyjnym proponowana katecheza biblijna może stanowić dobry przykład dla innych czy też cenne źródło inspiracji dla podobnych działań.

1. Natura Wspólnot słuchania Słowa Bożego

Wspólnoty słuchania Słowa Bożego stanowią formę biblijnej katechezy dorosłych w parafii. Są to grupy osób, które spotykają się regularnie w określonym

⁵ VD, nr 73.

⁶ W polskiej literaturze katechetycznej szeroko na temat Szkół Słowa Bożego pisze J. Kochel, zob. J. KOCHEL, *Katechetyczna Szkoła Słowa Bożego*, w: *Aktywizacja w katechezie. Szansa czy zagrożenie?*, red. R. Chałupniak, J. Kostorz, W. Spyra, Opole 2002, s. 51-72; tenże, *Szkoła Słowa Bożego*, HW 10 (1999)3, s. 13-36.

⁷ Zob. DIOCESI DI BRESCIA, *Ufficio catechistico – “Centri di ascolto della Parola di Dio”*, w: http://www.diocesi.brescia.it/diocesi/uffici_servizi_di_curia/ufficio_catechistico/centri_ascolto/centri_ascolto.php (Dostęp z dnia 23.01.2012); DIOCESI DI VICENZA, UFFICIO PER L'EVANGELIZZAZIONE E LA CATECHESI, *Il Vangelo nelle case. Origine, finalità, metodo dei Centri di ascolto della parola di Dio*, red. A. Bollin, Leumann (Torino) 2009; L. SORAVITO, *Catechesi degli adulti come ricoperta della fede: i centri di ascolto*, w: *Forme e modelli di catechesi con gli adulti*, red. E. Alberich, A. Binz, Leumann (Torino) 1995, s. 55-75.

czasie w wyznaczonych domach, aby ożywić własną wiarę poprzez lekturę i medytację Słowa Bożego w ścisłym odniesieniu do życia. Wspólnoty zostają powoływane z inicjatywy parafii i są kierowane i kontrolowane przez parafię, co pozwala mówić o pewnego rodzaju parafialnym systemie Wspólnot słuchania Słowa Bożego. Spotkania odbywają się z udziałem animatora, którego zadaniem jest pomoc w prowadzeniu lektury Słowa Bożego. Wspólnoty słuchania Słowa Bożego nazywane są często Grupami Biblijnymi czy Grupami Ewangelii. Narodziny tych grup to nawiązanie do pierwszych doświadczeń Kościoła pierwotnego⁸. Naśladując Kościół pierwszych wieków członkowie Wspólnot słuchania Słowa Bożego gromadzą się w domach i w rodzinach, aby tam lepiej poznawać Chrystusa dzięki wsłuchiwaniu się w Słowo Boże. Inicjatywa tej katechezy biblijnej jest wyraźną kontynuacją doświadczeń pierwszego Kościoła w nowych uwarunkowaniach dzisiejszych czasów⁹.

Zasadniczym celem działania Wspólnot słuchania Słowa Bożego jest formacja wiernych poprzez słuchanie Słowa Bożego. Przedmiotem refleksji i modlitwy jest określony fragment Pisma Świętego wyznaczony wcześniej przez programy formacyjne. Tego rodzaju formacja wpisuje się w apel Episkopatu Włoskiego, aby według słów św. Pawła „Słowo Boże rozszerzało się i rozstawiło” (2 Tes 3, 1). W dokumencie biskupów włoskich podejmującym temat Słowa Bożego w misji Kościoła czytamy, że dzisiaj, kiedy jesteśmy zapraszani do silnego zaangażowania się w „nową ewangelizację”, należy pamiętać, że to sam Bóg przez Świętą Księgę ewangelizuje swój lud. Dlatego też konieczne jest, aby ci, którzy powinni być Sługami Słowa, podejmowali się zadania przybliżania Słowa Bożego współczesnemu człowiekowi. Muszą oni z coraz większą mocą i odwagą podejmować misję wprowadzania człowieka w bogactwo prawdy i życia, jakie są w Piśmie Świętym¹⁰.

Słuchanie Słowa Bożego dokonuje się w środowisku domowym. Taki wybór miejsca jest podyktowany różnymi względami. Z pewnością jest to nawiązanie do

⁸ Pierwsi chrześcijanie organizowali się w swoich domach w celu słuchania Słowa Bożego, modlitwy i celebracji Eucharystii. Świadectwem takiej postawy są wypowiedzi św. Pawła, który kończy niektóre swoje pisma przesyłając pozdrowienia tym, którzy gromadzą się w konkretnych rodzinach czy domach. Przykładowo w Pierwszym Liście do Koryntian św. Paweł pisze do mieszkańców Koryntu, że „pozdrawiają was serdecznie w Panu Akwila i Priscylla razem ze zbierającym się w ich domu Kościołem” (1 Kor 16,19). Można też wskazać na inne jeszcze świadectwa Listów Pawłowych, zob. Rz 16,5; Kol 4,15; Flm 1,1-2.

⁹ Zob. DIOCESI DI VICENZA. UFFICIO PER L'EVANGELIZZAZIONE E LA CATECHESI, *Il Vangelo nelle case*, dz. cyt., s. 7.

¹⁰ Zob. COMMISSIONE EPISCOPALE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE E LA CATECHESI DELLA CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, „*La Parola del Signore si diffonde e sia glorificata*” (2 Tes 3,1). *La Bibbia nella vita della Chiesa*. Nota pastorale, Bologna 1995, 4-5.

wspomnianej pierwotnej tradycji Kościoła. Nie można jednak nie widzieć i innych motywów natury katechetycznej i metodologicznej. Spotkania w domach pozwalają włączyć większą liczbę osób, które w wielu przypadkach nie dotarłyby same do parafii. W środowisku domu lepiej jest dostrzec bliskość Słowa Bożego, które przekracza niejako granice wyznaczonych świątyń i staje się bliższe środowisku życia człowieka. Spotkania odbywają się w domach, które stanowią podstawowe środowisko życia i w których ludzie przeżywają różnego rodzaju doświadczenia. W ten sposób Słowo Boże rozświetla niejako od wewnątrz wszystkie wydarzenia życia domowego. Ponadto spotkania w domach pomagają łatwiej stworzyć atmosferę rodzinną pozwalającą na dialog, konfrontację i poczucie wspólnoty¹¹.

Uczestnikami grupy są zasadniczo osoby ochrzczone i wierzące, które wyrażają wolę ożywienia i pogłębienia wiary na drodze katechezy. Głównym celem formacji jest reewangelizacja ludzi ochrzczonych¹². Stąd też grupy te nazywane są formami katechezy mającymi na celu powtórne odkrycie wiary¹³. W spotkaniach mogą jednak uczestniczyć również osoby, które praktykują wiarę i wyrażają wolę większego jej pogłębienia. Mogą uczęszczać także osoby, które nie wierzą i nigdy nie były ochrzczone. Tego rodzaju otwartość na wszystkich wskazuje na formację zarówno o charakterze katechetycznym, jak i czysto ewangelizacyjnym. Cechą łączącą wszystkich uczestników jest decyzja i wola odkrywania Boga we własnym życiu poprzez słuchanie Jego Słowa.

2. Wspólnoty słuchania Słowa Bożego formą nowej ewangelizacji

Na szczególne podkreślenie i pogłębienie zasługuje ewangelizacyjna funkcja tego rodzaju katechezy biblijnej. Wspólnoty słuchania Słowa Bożego mają za zadanie reewangelizację ludzi ochrzczonych, aby ożywić ich wiarę. Dzięki temu ewangelizacyjnemu charakterowi Wspólnoty słuchania Słowa Bożego wydają się być ciekawą propozycją w podejmowaniu apelu Kościoła o nową ewangelizację. Oczywiście nie jest to jedyna droga, ale z pewnością godna uwagi. Apel Kościoła o reewangelizację wybrzmiewa od lat i w ostatnim czasie staje się szczególnie słyszalny. W 2010 roku Benedykt XVI powołał do istnienia Papieską Radę do spraw Nowej Ewangelizacji¹⁴. Szczególnym znakiem tej ewangelizacyjnej troski

¹¹ Zob. L. SORAVITO, *Catechesi degli adulti come ricoperta della fede: i centri di ascolto*, dz. cyt., s. 64.

¹² Zob. tamże, s. 69.

¹³ Zob. tamże.

¹⁴ Zob. BENEDYKT XVI, *List Apostolski w formie motu proprio Ubicumque et semper powołujący do życia Papieską Radę ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji*, LR 32 (2011)1 (wyd. polskie), s. 11-13.

Kościół jest zbliżające się (październik 2012 r.) XIII Ogólne Zgromadzenie Synodu Biskupów, które będzie poświęcone nowej ewangelizacji. W dokumencie *Lineamenta* poprzedzającym Synod wyraźnie mówi się o pilnej potrzebie nowej ewangelizacji¹⁵.

Ścisłe ewangelizacyjne oddziaływanie Wspólnot słuchania Słowa Bożego dokonuje się na pierwszym etapie prowadzonej formacji. Polega ona na udzielaniu pomocy uczestnikom w otwieraniu się na sacrum, w dostarczaniu pierwszych informacji na temat Słowa Bożego i na pomaganiu w lekturze własnego życia w świetle Bożego Objawienia. Następnie w toku dalszej formacji ma miejsce katecheza, która wciąż na bazie Pisma Świętego podejmuje zadanie pomagania człowiekowi dojrzewać w wierze. Zostają pogłębiane najważniejsze treści orędzia wiary w ścisłym odniesieniu do doświadczeń życia, zachęca się uczestników do tego, aby ich wiara była zgodna z uczynkami, prowadzi się do ożywienia przynależności do wspólnoty Kościoła, w tym przypadku do parafii, i apeluje się o zaangażowanie misyjne na rzecz innych ludzi potrzebujących nawrócenia czy reewangelizacji.

Ewangelizacyjny charakter działań jest odpowiedzią na wyzwania płynące z obserwacji współczesnej sytuacji religijnej. Zauważa się, że dzisiaj Kościół powinien stać się bardziej misyjny, gdyż nie wolno zadowalać się jedną owieczką pozostającą w parafii i nie widzieć dziewięćdziesięciu dziewięciu, które się oddaliły. Jest to sytuacja wielu parafii, które świętują z jedną owieczką pozostawiając na boku pozostałe. Należy więc z tą jedną najwierniejszą owieczką udać się w drogę, aby szukać owieczek zagubionych¹⁶. Uznaje się, że należy zacząć od ewangelizacji w miejsce tradycyjnej katechezy. Katecheza zakłada wiarę, której niestety w wielu wypadkach bardzo często brakuje, dlatego też dużo właściwsze i pożądane są działania ewangelizacyjne mające na celu ożywienie wiary. Pomysł Wspólnot słuchania Słowa Bożego to próba wyjścia w kierunku dzisiejszego człowieka. Intencją działań jest poszukiwanie takiej formy katechezy dorosłych, która odrzuci założenie, że dorośli sami przyjdą do kościoła czy parafii na głos dzwonu. Próbuje się wyjść naprzeciw tym osobom i idzie się do ich domów i rodzin. Mottem przewodnim działań jest zanieśenie Pisma Świętego do domów. Cały projekt Wspólnot słuchania Słowa Bożego to propozycja dotarcia do wszystkich, szczególnie do osób najbardziej oddalonych od Boga.

Należy wreszcie podkreślić, że podejmowana reewangelizacja jest formą docierania przede wszystkim do ludzi dorosłych. Zachęca się, aby wraz z dorosłymi uczestniczyli również młodzi, rodzice z dziećmi, niemniej jednak główny nacisk kładzie się na formację dorosłych. Jest to ważne, gdyż katecheza dorosłych,

¹⁵ *Lineamenta*, n. 1. http://www.vatican.va/roman_curia/synod/documents/rc_synod_doc_20110202_lineamenta-xiii-assembly_pl.html (Dostęp z dnia 27.01.2012).

¹⁶ Zob. L. SORAVITO, *Catechesi degli adulti come ricoperta della fede: i centri di ascolto*, dz. cyt., s. 67.

mimo że jest uważana za pierwszorzędną formę katechezy¹⁷, wciąż jest dzisiaj słabo rozwinięta. Jest to również realizacja założeń pastoralnych Kościoła włoskiego, aby nowa ewangelizacja w parafiach nie pomijała dorosłych ochrzczonych, którzy utracili sens wiary. Wyraźnie wskazuje się na konieczność podejmowania działań wobec dorosłych i rodzin¹⁸. Biskupi diecezji, w których funkcjonują Wspólnoty słuchania Słowa Bożego, mówią o potrzebie nowej ewangelizacji zaczynającej od ludzi dorosłych¹⁹.

3. Struktura spotkania i metoda lektury Pisma Świętego

Struktura spotkania w dużej mierze odzwierciedla etapy i założenia metody *Lectio divina*. Przyjęta metoda pracy z Pismem Świętym stanowi pewną modyfikację metody *Lectio divina*, gdyż dąży się do jak najlepszego dostosowania tej metody do dzisiejszych adresatów. W tym celu wykorzystuje się często wskazówki pochodzące z nauczania kardynała C. M. Martiniego, według których lektura Biblii dokonuje się w czterech etapach. Są one następujące:

- a) lektura tekstu z określeniem głównych bohaterów, ich działania, miejsca i czasu wydarzenia oraz motywów postępowania (*osservare*);
- b) wspólne poszukiwanie głównego przesłania wybranego fragmentu posługując się słowem-kluczem lub tytułem, który mógłby ten fragment streścić (*interpretare*);
- c) aplikacja do własnego życia tego, co dany tekst mówi każdemu z uczestników (*applicare*);
- d) modlitwa inspirowana czytaniem tekstem (*lodare*)²⁰.

¹⁷ Adhortacja apostolska *Catechesi tradendae* nazywa katechezę dorosłych „problemem wielkiej wagi”. Zob. CT, nr 43; zob. też: DOK 255; PDK, nr 126-130.

¹⁸ Zob. CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, *Il volto missionario delle parrocchie in un mondo che cambia*. Nota pastorale, 30 maggio 2004, Milano 2004, 9; CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, *L'iniziazione cristiana. 3. Orientamenti per il risveglio della fede e il completamento dell'iniziazione cristiana in età adulta*, 8 VI 2003, w: *L'iniziazione cristiana. Documenti e orientamenti della Conferenza Episcopale Italiana*, red. Ufficio Catechistico Nazionale, Leumann (Torino) 2004, s. 83-118.

¹⁹ Przykładem takiego nauczania jest emerytowany biskup Brescii Giulio Sanguineti, który uznaje za priorytet działań duszpasterskich nową ewangelizację mającą na uwadze szczególnie dorosłych. Zob. G. SANGUINETI, *Scelta pastorale „Gesù Cristo beri, oggi e sempre”*, 4 lipca 1999, w: http://www.diocesi.brescia.it/diocesi/uffici_servizi_di_curia/ufficio_catechistico/centri_ascolto/centri_ascolto.php (Dostęp z dnia 23.01.2012).

²⁰ Zob. DIOCESI DI VICENZA. UFFICIO PER L'EVANGELIZZAZIONE E LA CATECHESI, *Il Vangelo nelle case*, dz. cyt., s. 11-12.

Przedstawione etapy lektury Pisma Świętego wyznaczają zasadniczą strukturę spotkania w grupie. Szczegółowy program całości spotkania z wyznaczonym czasem na poszczególne etapy przebiega następująco:

- a) modlitewne przywołanie asystencji Ducha Świętego (3-5 min);
- b) lektura fragmentu Pisma Świętego (7-10 min);
- c) krótka refleksja i pogłębienie (10-15min) – ważny jest tutaj komentarz katechetyczny pozwalający zrozumieć znaczenie tekstu;
- d) dzielenie się Słowem Bożym (10 min);
- e) modlitwa (5-7min) – indywidualne i wspólnotowe dziękczynienie i uwielbienie Boga. Można wykorzystać teksty Psalmów.
- f) znak (3 min) – zewnętrzne wyrażenie wiary w usłyszane Słowo Boże (np. ucałowanie Biblii, rozdanie karteczki z werselem Słowa Bożego, zapalenie światełka przy obrazie Chrystusa);
- g) postanowienie (3 min) – podjęcie decyzji uczynienia jakiegoś gestu inspirowanego Słowem Bożym (np. nawiedzenie kościoła, pomoc bliźniemu);
- h) modlitwa końcowa (3 min)²¹.
- i) można, o ile uczestnicy wyrażają taką wolę, zakończyć spotkanie małym poczęstunkiem²².

Przyjęta struktura spotkania i metoda czytania Biblii stanowi próbę jak najprostszej lektury Pisma Świętego. Uwzględnia ona dwa podstawowe kierunki lektury tekstu biblijnego: znaczenie literackie i znaczenie duchowe. Jest to okazja do zapoznawania się ze Słowem Bożym poprzez odczytywanie Jego przesłania w odniesieniu do własnego życia i w zgodzie z Jego wymiarem duchowym naznaczonym inspiracją Ducha Świętego. Dzięki otwartości na Ducha Świętego człowiek odkrywa wymiar chrystologiczny Słowa Bożego, w którym odczytuje przesłanie dla własnego życia.

Tego rodzaju lektura Biblii inspirowana metodą *Lectio divina* ukazuje głębką i poważną drogę formacji wiary na bazie Słowa Bożego. Jest to tym bardziej wartościowe, gdyż Kościół w dzisiejszych czasach przypomina o konieczności powrotu do tej formy modlitwy²³. Adhortacja *Verbum Domini* zauważa, że Synod Biskupów o Słowie Bożym w życiu i w misji Kościoła w 2008 roku spośród wszystkich modlitw najwięcej uwagi poświęcił właśnie *Lectio divina*²⁴. Ojcowie

²¹ Tamże, s. 29-30.

²² Zob. tamże, s. 32.

²³ Zob. J. KOCHÉL, *Lectio Divina a katecheza*, w: *Biblia w katechezie*, red. J. Kochel, J. Kostorz, Opole 2005, s. 35-41.

²⁴ Zob. VD, nr 87.

synodalni przypominali, że w wielu Kościołach rodzi się nowe zainteresowanie metodą *Lectio divina* i podejmuje się działania w celu dostosowania tej klasycznej formy modlitwy do wyzwań dzisiejszej sytuacji człowieka. W obradach Synodu powracają słowa Benedykta XVI, według którego praktyka *Lectio divina*, „jeśli będzie się ją skutecznie propagować, przyniesie w Kościele nową duchową wiosnę”²⁵.

4. Organizacja Wspólnot słuchania Słowa Bożego w parafii²⁶

System organizacji Wspólnot słuchania Słowa Bożego wymaga zwrócenia uwagi na pewne elementy strukturalne i funkcje poszczególnych osób. Przede wszystkim rzeczą o szczególnym znaczeniu jest znalezienie właściwego domu, w którym będą zbierać się uczestnicy spotkania. Wskazane jest, aby było to mieszkanie należące do jednego z uczestników. Nie są dobre sale i miejsca publiczne, gdyż nie sprzyjają modlitwie. Wyznaczony dom powinien być miejscem, w którym jest miła i przyjazna atmosfera. Najczęściej są to domy ludzi praktykujących, aczkolwiek zdarzają się domy ludzi pozostających dalej od Kościoła, którzy okazali dużą otwartość i gościnność. Zasadniczo w praktyce dom spotkania zostaje wskazany przez proboszcza, który najlepiej zna wiernych i tym samym może wskazać miejsca najbardziej odpowiednie.

Ważną rolę odgrywa figura świeckiego animatora. Jego zadaniem jest zapraszanie i wprowadzanie ludzi do wspólnoty i animowanie całego spotkania. Powinien on mieć właściwe przygotowanie, ale nie musi to być teolog, katecheta czy psycholog, gdyż celem spotkania jest przede wszystkim słuchanie tego, co Duch Święty podpowiada i wzywa do wprowadzania w życie. Jest ważne, aby animator był osobą zrównoważoną o silnej wierze, pełną miłości do Chrystusa i szczególnie umiejącą pozyskiwać zaufanie i otwartość ze strony innych. Funkcja animacji grupy wymaga od animatora, aby był to człowiek o bogatym życiu duchowym, który sam ma doświadczenie modlitwy osobistej. Animator powinien być wybrany z grupy osób związanych z życiem parafialnym, gdyż każda grupa słuchania Słowa Bożego musi funkcjonować w ścisłym związku z wydarzeniami w parafii (liturgia, katecheza, służba bliźniemu). Animator prowadzi

²⁵ XII ZWYCZAJNE ZGROMADZENIE OGÓLNE SYNODU BISKUPÓW, *Instrumentum laboris*, Watykan 2008, 38, w: http://www.vatican.va/roman_curia/synod/documents/rc_synod_doc_20080511_instrlabor-xii-assembly_pl.html, (Dostęp z dnia 27.01.2012).

²⁶ Aspekty organizacyjne Wspólnot słuchania Słowa Bożego zostają przedstawione w oparciu o wskazania i zasady opisane przez A. Bollin w: DIOCESI DI VICENZA. UFFICIO PER L'EVANGELIZZAZIONE E LA CATECHESI, *Il Vangelo nelle case*, dz. cyt., s. 17-36.

spotkanie we wszystkich jego częściach, ale momentem szczególnie ważnym jest jego komentarz biblijny i katechetyczny do danego tekstu. Animator powinien pomagać uczestnikom dialogować i dzielić się własnymi doświadczeniami i przemyśleniami. W dzieleniu się Słowem on sam pierwszy winien dawać przykład i świadectwo, aby potem móc innych zapraszać do podobnych wypowiedzi. Zapraszając innych musi to czynić z dużą delikatnością i bez przymusu. Winien być otwarty na wszelkie sugestie ze strony innych. Musi dać szansę wypowiedzenia się wszystkim bez przerywania i natychmiastowego poprawiania. W żaden sposób nie może nikogo poniżyć czy krytykować, wręcz przeciwnie, musi być cierpliwy i dodawać odwagi do dzielenia się wiarą. Wszelkiego rodzaju upomnienia i pouczenia, szczególnie w kwestiach prawd wiary czy zasad funkcjonowania grupy, powinny być udzielane na osobności. Animator może powołać animatora-pomocnika, który będzie mu pomocą w prowadzeniu spotkania. Wszystkie tego rodzaju zasady animator poznaje podczas formacji w czasie kursów formacyjnych dla animatorów.

Zasadnicza formacja w grupie jest przypisana animatorowi, niemniej jednak nie można pominąć roli kapłana – proboszcza. Chociaż bezpośrednio nie uczestniczy on w spotkaniach grupy, to jednak odgrywa ważną rolę. Przede wszystkim jego zadaniem jest czuwanie nad całością funkcjonowania wspólnot i jakością prowadzonej w nich formacji. Jest on pierwszym odpowiedzialnym za podejmowane dzieło formacji biblijnej. Kapłan musi przygotowywać wraz z animatorami treść spotkań wykorzystując programy i pomoce diecezjalne. Jeśli nie ma takich pomocy, musi on wraz z animatorami opracować schemat każdego spotkania obejmujący modlitwę wstępną, wyznaczenie fragmentu Pisma Świętego, sformułowanie pytań do refleksji i ułożenie modlitwy końcowej. Powinien zostać przygotowany komentarz do wybranego fragmentu biblijnego. Ponadto zadaniem kapłana jest czuwanie nad formacją biblijną i duchową animatorów. Taka formacja jest często prowadzona na poziomie diecezjalnym. Kapłan musi troszczyć się o kontakt ze wszystkimi animatorami oraz o współpracę pomiędzy animatorami i parafią. Na początku każdego roku duszpasterskiego powinien zostać zorganizowany kurs podstawowy dla zaczynających animatorów. W niedzielę poprzedzającą założenie nowych grup proboszcz powinien ogłosić siedziby nowych grup i udzielić animatorom mandatu misyjnego. Kapłan powinien pomagać animatorom w wyborze nowych uczestników i z pewnością rzeczą cenną byłoby, aby co pewien czas sam nawiedzał poszczególne grupy.

Każda powstająca grupa musi mieć elastyczną strukturę, nie powinna być zbyt liczna i liczyć od 8 do 10 osób. Taka struktura grupy gwarantuje wszystkim uczestnikom możliwość wypowiedzi i stawiania pytań. W grupie powinna panować atmosfera jak najbardziej przyjazna i rodzinna, uczestnicy winni rezygnować

z posługiwania się tytułami związanymi z ich funkcjami społecznymi i publicznymi. Także animator powinien znaleźć swoje miejsce wśród grupy jak brat pośród braci. Szczególnie należy być otwartym i miłym dla osób nowo przybywających, aby dać im odczuć, że ich obecność jest mile postrzegana. Należy otoczyć troską tych, którzy są daleko od Kościoła czy też żyją w związkach niesakramentalnych. Grupa musi być możliwie najbardziej szeroko „otwarta” na wszystkich. Uczestnicy muszą mieć świadomość, że ich mała wspólnota jest Wieczernikiem po Zesłaniu Ducha Świętego, którego drzwi zostały szeroko otwarte na świat dla głoszenia orędzia zbawienia. Sami uczestnicy poza karmieniem się Słowem Bożym są wezwani do uczestnictwa w Eucharystii i w dziełach miłosierdzia, aby przyjęte Słowo prowadziło do zaangażowania się na rzecz potrzebujących. Ważna jest też troska o to, aby grupy pozostawały w ścisłym związku z całym duszpasterstwem w parafii i w diecezji. Musi być staranie się o komuniję z całym Kościołem lokalnym.

Wreszcie Wspólnoty słuchania Słowa Bożego muszą działać według wcześniej ustalonych ram czasowych. W wielu parafiach tworzy się grupy w dwóch okresach w ciągu roku: w adwencie i Wielkim Poście. Grupy spotykają się wówczas jeden raz w tygodniu. Tak się postępuje szczególnie w początkowej fazie działania wspólnot. W innych przypadkach grupy spotykają się dodatkowo w okresie wielkanocnym. Należy uważać, aby nie wyznaczać zbyt dużej ilości spotkań, gdyż to może zniechęcić tych, którzy wahają się w decyzji przystąpienia do grupy. Pojedyncze spotkanie nie powinno przekraczać jednej godziny czy jednej godziny i kwadransa. Naruszenie tych ograniczeń czasowych mogłoby okazać się szkodliwe, gdyż po godzinie intensywnego słuchania i dialogu człowiek odczuwa zmęczenie, natomiast słuchanie Słowa Bożego nie powinno na pierwszym miejscu kojarzyć się ze zmęczeniem, ale ma być przede wszystkim momentem radości i pokoju. W wyznaczonych spotkaniach przedmiotem refleksji i modlitwy mogą być dowolne fragmenty Pisma Świętego, ale proponuje się, aby opracować pewien program formacyjny w odniesieniu do treści okresów liturgicznych.

Do wymienionych powyżej treści dotyczących organizacji Wspólnot słuchania Słowa Bożego można dołączyć kilka dodatkowych sugestii będących owocem dotychczasowych doświadczeń duszpasterskich. Dotyczą one zasadniczo posługi proboszcza i można je sformułować w następujących punktach:

- a) proboszcz powinien dołożyć starań, aby osobiście i ciekawie przekazywać jasne informacje na temat znaczenia i funkcjonowania Wspólnot słuchania Słowa Bożego w parafii. W zapraszaniu dobrze jest posłużyć się bezpośrednim świadectwem osób uczestniczących w tego rodzaju formacji;

- b) proboszcz, tak za sugestią innych jak i swoim rozeznaniem, powinien zachęcić i poprosić wybrane domy i rodziny, aby udzieliły gościny dla spotkań;
- c) w poszukiwaniu chętnych należy zwracać się na pierwszym miejscu do dorosłych i odpowiednio ich motywować, aby ich wiara była żywa i pomagała im w życiu; rzeczą niezwykle ważną jest mówić ciekawie, z przekonaniem i z odniesieniem do problemów życia. Należy ukazywać prawdę, że Słowo Boże jest światłem dla problemów człowieka. Nie wolno jednak niczego narzucać, lecz tylko proponować;
- d) należy dołożyć starań, aby dobrze przygotować animatorów podczas kursów. Kursy powinny zostać zorganizowane przez instytucje diecezji i parafie. Formacja winna być każdego roku w formie 3-4 spotkań. Należy zapoznać animatorów z programem spotkań, formami pracy i treścią katechez biblijnych. Z czasem formacja może stawać się coraz bogatsza w wymiarze duchowym (rekolekcje), biblijnym (kursy biblijne), katechetycznym (warsztaty dydaktyczne);
- e) wreszcie nie wolno zniechęcać się, kiedy podejmowana inicjatywa zaczyna gasnąć, uczestnicy tracą zapał i odchodzą. Z wytrwałością należy starać się kontynuować dzieło. Osoby często wracają, kiedy widzą u innych owoce trwania w słuchaniu Słowa Bożego.

5. Przykład z praktyki – Wspólnoty słuchania Słowa Bożego w diecezji Brescia

Przywołanie konkretnego przykładu funkcjonowania Wspólnot słuchania Słowa Bożego ma na celu ukazanie funkcjonowanie tego modelu katechezy w praktyce parafialnej. Jako przykład zostanie przywołany system Wspólnot słuchania Słowa Bożego w diecezji Brescia. Informacje pochodzą z badań przeprowadzonych w latach 2007-2008. Badania zostały dokonane w formie kwestionariuszy rozsyłanych do 210 parafii spośród 473 parafii istniejących w diecezji. Zostało zebranych 187 wypełnionych arkuszy²⁷. Z otrzymanych informacji wynika, że Wspólnoty słuchania Słowa Bożego istnieją w 52% parafii, zostały założone z okazji misji parafialnych (49%), jako wynik kursów dla katechetów (26%), przy innych okazjach (25%). Uczestnikami spotkań są osoby poniżej 40 lat (10%), pomiędzy 40 a 60 lat (29%), pomiędzy 60 a 70 lat (29%), powyżej 70 lat (12%). Ludzi pozostających daleko od Boga i Kościoła jest 1,73%. Informacje o włączaniu się do grup zostają przekazane w formie ogłoszeń w kościele (90%), ulotek wrzucanych

²⁷ Zob. DIOCESI DI BRESCIA, *Ufficio catechistico* – “Centri di ascolto della Parola di Dio”, dz. cyt.

do skrzynek pocztowych (34%), indywidualnych zaproszeń (20%). Animatorami grup są przede wszystkim świeccy (69%), ale są też grupy kierowane przez kapłana, diakona czy osobę konsekrowaną (31%). Miejscem spotkań w większości są domy prywatne (77%), ale spotkania odbywają się też w środowisku parafii (23%).

Duszpasterze pozytywnie oceniają tę formę apostołatu biblijnego. Oceny bardzo pozytywne to 13%, pozytywne 65%, zadowolające 13%, inne odpowiedzi 8%. Wśród pozytywnych opinii stwierdza się, że taka forma pozwala dotrzeć do większej grupy osób niż tradycyjne formy katechezy, pomaga bardziej odkrywać wartość Słowa Bożego i jego związek z problemami życia, pozwala doświadczać wspólnoty Kościoła, angażuje osobiście i prowadzi do większego udziału w liturgii w parafii. Dostrzega się również pewne braki, wśród których stwierdza się, że ta forma nie ma siły, aby się rozrastać i nie obejmuje osób będących daleko od Boga, lecz bazuje głównie na osobach bliskich Kościołowi.

Postuluje się również pewne działania w celu ożywiania i rozwijania Wspólnot słuchania Słowa Bożego. Zauważa się, że konieczne jest wychowywanie wspólnot parafialnych do odkrywania potrzeby słuchania Słowa Bożego w domach. Wskazana jest właściwa informacja na temat wspólnot, która w sposób interesujący i bliski problemom życia człowieka ukaże wartość tej formy katechezy. Należy mocno akcentować świadomość misyjną i ewangelizacyjną uczestników grup, aby to oni docierali do osób dalekich od Boga i zapraszali ich do słuchania Słowa Bożego. Postuluje się tworzenie Wspólnot słuchania Słowa Bożego dla ludzi młodych. Chociaż ma się na uwadze reewangelizację, to jednak dobrze byłoby, aby tworzone grupy uwzględniały różny poziom religijności uczestników różnicując formację dla osób praktykujących i osób dalekich od Boga. Wreszcie postuluje się silniejsze włączenie grup w cały program formacyjny w parafii.

6. Próba oceny – aspekty godne uwagi i zapytania pod adresem praktyki

Wydaje się być rzeczą trudną dokonanie szczegółowej oceny tego modelu formacji biblijnej, gdyż rzeczywistość formacji we Wspólnotach słuchania Słowa Bożego jest bardzo bogata i wielowymiarowa. Nie mogąc poruszyć wszystkich wymaganych aspektów, przywołam jedynie niektóre zagadnienia, które moim zdaniem zasługują na zauważenie. Wiele spośród nich zasługuje na bardzo pozytywną ocenę, ale nie sposób nie dostrzec i tych kwestii, które wydają się być trudne w realizacji i rodzą zapytania.

Niewątpliwie na pozytywną ocenę zasługuje omówiony już wcześniej charakter ewangelizacyjny podejmowanych działań formacyjnych. To ukierunkowanie na ludzi będących „dalej” od Boga stanowi bardzo dużą wartość w kontekście przemian religijnych w naszych czasach. W tym aspekcie reewangelizacji należy podkreślić przypisywanie pierwszorzędnej roli Słowu Bożemu. W centrum całej formacji znajduje się doświadczenie Słowa Bożego każdego z uczestników grupy. Są to Wspólnoty słuchania Słowa Bożego, w których nawiązuje się niezwykle bliska więź pomiędzy życiem człowieka i Słowem Bożym. Słowo Boże zostaje połączone ze słowem człowieka wyrażającym jego potrzeby, lęki i poszukiwania. Człowiek odczytuje wszystkie swoje problemy i zapytania w świetle orędzia wiary. Jest to budowanie Kościoła opartego bardziej na relacji ze Słowem Bożym niż na przynależności do pewnych zewnętrznych struktur. Człowiek najpierw przyjmuje Słowo, staje się odpowiedzialnym za własną wiarę i dopiero wówczas odkrywa struktury Kościoła.

Bardzo wartościowym elementem jest wybór domów i rodzin na spotkania formacyjne. Gromadzenie się w domach ma duże znaczenie ewangelizacyjne, egzystencjalne i społeczne. Bez wątplenia środowisko domów pomaga w dotarciu do osób, które potrzebują ożywienia wiary. Atmosfera domu pomaga lepiej odczytywać Słowo Boże w odniesieniu do własnego życia. Słowo Boże jest czytane w domach, w których ludzie podejmują wyzwania życia, doświadczają problemów i szukają pomocy. Wydaje się rzeczą niemożliwą, aby w domu mówić o wierze bez relacji do życia. Ewangelia wraca w ten sposób na ulice i do domów, a wiara staje się czymś bliskim życiu.

Środowisko domu ułatwia doświadczać wspólnoty, która jest konieczna dla przekazu wiary. Wspólnota chrześcijańska jest warunkiem, miejscem i podmiotem katechezy²⁸ *Dyrektorium ogólne o katechizacji* stwierdza, że „pedagogia katechetyczna jest skuteczna w takiej mierze, w jakiej wspólnota chrześcijańska staje się konkretnym i wzorczym punktem odniesienia dla drogi wiary pojedynczych osób”²⁹. Dom jest okazją do budowania wspólnoty, gdyż w domu rozmowa staje się łatwiejsza i ludzie otwierają się na innych. W domu wszyscy mają coś do powiedzenia i wymiana myśli staje się bardziej spontaniczna. Udział członków grupy staje się bardziej aktywny i pełny. Wiele osób ma okazję wyzbywać się anonimowości czy lęków. Bardzo często osoby dalekie od wiary szukają właśnie takiego miejsca otwartego na dialog i zrozumienie, w którym przede wszystkim nie będą czuć się osądzeni. Powstająca wspólnota pełni także funkcje wspierające w wierze ludzi słabych. Dzielać się usłyszonym Słowem

²⁸ Zob. CT, nr 24, DOK, nr 158, PDK, nr 119-122.

²⁹ DOK, nr 158.

Bożym uczestnicy nawzajem siebie umacniają i motywują w dobrych postanowieniach. Poprzez tego rodzaju żywe i autentyczne postawy człowiek wchodzi bardziej w relacje niż w struktury. Wszystko to sprawia, że ewangelizacja wyzwała się z przypisywanych jej często form instytucjonalnych. Człowiek zaczyna odkrywać wartość prawdziwej wspólnoty Kościoła.

Kolejną kwestią godną podkreślenia jest przyjęcie metody mobilizującej wszystkie osoby do aktywnego uczestnictwa. Stosowane metody ulegają niekiedy modyfikacjom, ale zawsze ich wspólną cechą jest dążenie do aktywizacji uczestników. Osoby spotykają się w domach nie dla wysłuchiwania konferencji, ale aby słuchać, mówić i dzielić się doświadczeniem wiary. Jest tutaj pewna forma katechezy, w której nie dominuje katecheta, ale wszyscy są katechetami dla siebie samych. Można mówić o pewnego rodzaju „deklerykalizacji” katechezy³⁰.

Wreszcie Wspólnoty słuchania Słowa Bożego stanowią cenną propozycję odnowienia życia parafii jako wspólnoty. Jan Paweł II w adhortacji *Christifideles laici* stwierdza, że dla odnowy parafii konieczne jest „tworzenie niewielkich podstawowych wspólnot kościelnych, zwanych także wspólnotami żywymi, w których wierni mogą przekazywać sobie nawzajem Słowo Boże oraz służyć innym i praktykować miłość. Wspólnoty te są prawdziwym wyrazem kościelnej komunii i ośrodkami ewangelizacji, działającymi w łączności ze swoimi pasterzami”³¹. Wspólnoty słuchania Słowa Bożego można odczytywać jako kierunek dla tego rodzaju poszukiwań duszpasterskich. W tych wspólnotach wierni mają szansę doświadczania komunii i aktywnego włączania się w misję ewangelizowania innych. Wspólnoty pomagają w procesie przechodzenia od duszpasterstwa opartego jedynie na posługach osób duchownych do duszpasterstwa bazującego bardziej na aktywności wiernych według ich powołania i charyzmatów. Centra można uznać za pewnego rodzaju pomosty pomiędzy poszczególnymi osobami a całą wspólnotą parafialną.

Pozytywną cechą tego modelu katechezy jest powierzenie funkcji przewodnictwa w grupie animatorom świeckim. Z pewnością jest to konieczność wynikająca z racji czysto praktycznych, gdyż niemożliwa jest obecność kapłanów w tak dużej ilości grup. Nie można jednak redukować funkcji animatora jedynie do wymiaru organizacyjnego. Mamy tutaj przede wszystkim proces włączania świeckich w proces ewangelizacji. Ponadto animator ma pewne zalety wynikające z jego statusu społecznego. Często posiada on dużą łatwość ukazywania związku pomiędzy orędziem wiary a codziennym życiem. Wynika to z faktu, że lepiej zna problemy życia społecznego i rodzinnego, co w przypadku kapłana nie zawsze ma to miejsce.

³⁰ Zob. DIOCESI DI BRESCIA, *Ufficio catechistico* – “Centri di ascolto della Parola di Dio”.

³¹ ChL, nr 26.

Obok wielu aspektów pozytywnych rodzą się pewne zapytania. Pierwsze z nich dotyczy ewangelizacyjnego charakteru Wspólnot słuchania Słowa Bożego. Ich pierwszorzędnym zadaniem jest docieranie do osób wymagających ożywienia wiary. Okazuje się jednak, że w przypadku prawie czterdziestu lat funkcjonowania wspólnot w diecezji Brescii, osoby należące do wspólnot i wymagające ewangelizacji to zaledwie niecałe 2%. Oznacza to, że wspólnoty nie spełniają swojej podstawowej funkcji. Rodzi się pytanie o to, jak postępować, aby włączać do grup ludzi pozostających daleko od Boga. Oczywiście nie wolno negować niezwykle ważnej formacji biblijnej innych uczestników, ale pytanie o tych „zagubionych” nie może pozostać pominięte. Wiele trudności dotyczy także znalezienia właściwej formuły zapraszania wszystkich osób do tych wspólnot. Wydaje się, że w środowisku naszych parafii powoływanie grup nie jest rzeczą łatwą. Dzisiejsi ludzie narzekają na brak czasu i zmęczenie, natomiast jeśli już szukają odpoczynku, to preferują inne formy odpoczywania. Jak więc zapraszać dzisiejszego człowieka, również tego wierzącego, aby włączył się do grupy? Jak motywować człowieka do pogłębienia wiary czy nawrócenia? Zlecenie animatorom zadania zapraszania innych jest pewnym rozwiązaniem, gdyż żyją oni pośród ludzi i mają moc przekonywania głównie poprzez świadectwo własnej wiary. Niestety, oni również napotykają tutaj trudności i pytają o drogę skutecznego przekonywania. Problem motywacji to również kwestia ożywienia ducha ewangelizacji w całej parafii. Dzisiejsi wierni, którzy praktykują niedzielną Mszę Świętą, wydają się być mało zainteresowani kwestią ewangelizacji. Wystarczają im często tradycyjne formy duszpasterstwa sakramentalnego. Nie szukają oni dodatkowych form pogłębienia Słowa Bożego i tym bardziej nie chcą angażować się w zachęcanie do tego innych.

Ważnym pytaniem jest kwestia uczestnictwa ludzi młodych. We wspólnotach uczestniczą głównie ludzie dorośli, większość to kobiety w starszym wieku. Początkowym założeniem było jednak, aby uczestniczyły całe rodziny i rodzice wraz z dziećmi. To rodzice są pierwszymi katechetami własnych dzieci. Rodzi się tutaj pytanie o obecność ludzi młodych. Skoro spotkania odbywają się w domach i w rodzinach, czy nie należałoby szukać takich rozwiązań, aby rodzice włączali własne dzieci? Jest to ważne pytanie o drogi motywowania ludzi młodych.

Trzecią ważną kwestią jest problem znalezienia animatorów świeckich. Może okazać się rzeczą trudną znalezienie osób, które będą wyrażać wolę bycia animatorem, będą odpowiednio przygotowane i wezmą na siebie ciężar prowadzenia spotkania. Wymaga to od tych osób czasu na własną formację i różnego rodzaju kwestie organizacyjne. Bardzo często ludzie nie chcą się decydować na tego rodzaju zobowiązania. Wielu ludzi może bać się i czuć się słabo przygotowanych do tej roli. Pewne trudności mogą dotyczyć również wyboru mieszkań na

spotkania. Spotkanie się wciąż w tym samym domu może po kilku spotkaniach stać się uciążliwie dla jego mieszkańców. Ponadto w wielu wypadkach i z różnych powodów ludzie preferują spotkania u innych osób niż pod własnym dachem.

Wydaje się wreszcie, że pewne trudności mogą dotyczyć wytrwałości w spotkaniach. Trudności mogą wynikać z różnych powodów. Może to być zwykła ludzka słabość i zmęczenie, ale mogą to być również przyczyny bardziej złożone, takie jak na przykład konieczność nawrócenia i przemiany własnego postępowania. Dla niektórych może to być sytuacja zbyt trudna i wymagająca. Pewne niebezpieczeństwo może wiązać się z sytuacją, w której grupa zredukuje się do osób bliskich sobie i zamknie się na innych. Powodem rozpadu grupy może być też wspomniane zmęczenie danej rodziny ciągłym organizowaniem spotkań we własnym domu.

Zakończenie

Katechetyczna formacja we Wspólnotach słuchania Słowa Bożego nie jest jedyną propozycją katechezy biblijnej ani też nie należy również uważać tego modelu formacji biblijnej za najlepsze rozwiązanie dla naszych czasów. Nie można jednak nie dostrzegać tutaj ogromnej szansy do wykorzystania w obszarze posługi Słowa Bożego w Kościele. Jest to ciekawa i pełna wielu zalet propozycja poznawania Słowa Bożego przez wszystkich ludzi, zarówno tych bliskich Boga jak i tych, którzy z różnych powodów, od Kościoła się oddalili. Trudno jest jednoznacznie orzec, w jakim stopniu to doświadczenie Kościoła włoskiego może przynieść owoce na gruncie polskim. Z pewnością jest to propozycja, której pomimo sygnalizowanych trudności, warto i trzeba się uważnie przyjrzeć. W czasach apelu o nową ewangelizację refleksja nad tego typem katechezy wydaje się być bardzo potrzebna. Być może modyfikując pewne założenia i wspólnie poszukując dróg rozwiązania sygnalizowanych trudności zrodzą się nowe pomysły na tworzenie Wspólnot słuchania Słowa Bożego w środowisku Kościoła w Polsce.